

ВНДООЕАУ

ISSN 1840-149X

Кожичкини број 91 ❖ Год 31 ❖ 2024
Сакорник Епархије Захумско-херцеговачке и Приморске

30

ГОДИНА ОД ПОВРАТКА
ПРАВОСЛАВНЕ ВЈЕРОНАУКЕ
У ШКОЛСКИ СИСТЕМ

САДРЖАЈ:

Славољуб Лукић УЛОГА ПРАВОСЛАВНЕ ВЈЕРОНАУКЕ У РЕЛИГИОЗНОСТИ МЛАДИХ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ.....	5
Свештеник мр Вук Милишић ОД ВЈЕРОНАУКЕ ДО СВЕШТЕНСТВА (ПОВОДОМ ТРИДЕСЕТ ГОДИНА ОД УВОЂЕЊА ВЈЕРОНАУКЕ КАО РЕДОВНОГ ПРЕДМЕТА)	17
Вјероучитељица Зорица Гојачић ТРИДЕСЕТ ГОДИНА ПОСЛИЈЕ	21
Др Андреј Јефтић ПУКОТИНА	25
Џон Бер ДЈЕВА-МАТИ	29
Карл Хајнц Олиг ОД МУХАМЕДА ХРИСТА ДО АРАПСКОГ ПРОРОКА (I дио) ПЕРСОНАЛИЗАЦИЈА ХРИСТОЛОШКОГ ЕПИТЕТА.....	41
Презвитер Немања С. Мрђеновић ПРОТИВ ПОЛИТИЧКОГ ПРАВОСЛАВЉА У ОДБРАНУ ПРАВОСЛАВНОГ ПЛУРАЛИЗМА	63
Дражен Тупањанин ГОСПОД ЈЕ ПАСТИР МОЈ - тумачење 23. Псалма -	73
Мср Лазар Радан ЈЕДНА ЕПИЗОДА ИЗ ИСТОРИЈЕ МАНАСТИРА ДУЖИ – ПРВО ЦРКВЕНО ЗВОНО КОЈЕ ЈЕ ЗВЕНИЛО У ТРЕБИЊУ НАКОН ПАДА ПОД ТУРКЕ 1466. ГОДИНЕ.....	81
Протојереј Саша Којовић ПРОПОВИЈЕД ПОПА МИЛОША ИВАНОВИЋА, ГЛАВАРА ЉУБИЊСКОГ	97
Свештеник Јован Гргуревић СВЕТИ САВО, ПРВИ АРХИЕПИСКОП СРПСКИ СА КРАТКИМ ПРЕГЛЕДОМ ИСТОРИЈЕ СРПСКЕ ЦРКВЕ ДО 12. ВИЈЕКА	105
Зорка Куновац ОСВЈЕШТАЊЕ ЦРКВЕ У БЛАГАЈУ – НЕГДАШЊОЈ ПРЕСТОЛНИЦИ ХЕРЦЕГА ШТЕПАНА – НА ВЕЛИКУ ГОСПОЈИНУ, 15/28. АВГУСТА 1893. ГОДИНЕ.....	115
Протонамесник др Борис Фајфрић КАКО ЈЕ ДЕДА МРАЗ (SANTA CLAUS) ЗАМЕНИО СВЕТОГ НИКОЛУ	125
Олгица Цице ХЕУТЕРАНИЗАМ ВЛАДИМИРА КИРДЕ БОЛХОРВЕСА.....	131
Монахиња Магдалина НЕЗАБОРАВ (ИЛИ: КЛАД МУТАВИ ПРОГОВОРЕ).....	141
Протојереј Марко Гојачић АКРОСТИХ ПОСВЕЋЕН МОСТАРСКОМ ПАРОХУ МАРКУ С. ПОПОВИЋУ – РОДОЉУБУ.....	145

Мср Лазар Радан¹

ЈЕДНА ЕПИЗОДА ИЗ ИСТОРИЈЕ Манастира ДУЖИ – прво ЦРКВЕНО ЗВОНО КОЈЕ ЈЕ ЗВОНИЛО У ТРЕБИЊУ НАКОН ПАДА ПОД ТУРКЕ 1466. ГОДИНЕ

Сажетак: Манастир Дужи представља један од најзначајних манастира Захумско-херцеговачке епархије кроз историју. Манастир добија битну историјску улогу након млетачког минирања и рушења манастира Тврдош 1694. Од те године, па све до 1763. у Дужима је било сједиште Херцеговачке митрополије. У наредном периоду, историју манастира Дужи обиљежило је доба буна и ратова, устанака војводе Луке Вукаловића и касније устанка у Херцеговини (1875–1878). У том периоду, за манастир се десила једна важна епизода – манастир је на поклон из Русије добио црквено звоно. Тако су Дужи постале први вјерски објекат са кога је звонило звоно у требињској области, од пада Требиња под Турке 1466. То је у многоме допринијело значају и историји манастира, о чему смо детаљно писали у раду. Овај научни рад обрађен је на основу историјских извора, литературе и периодике, уз пуну примјену научне методологије, а у циљу освјетљавања још једне битне историјске епизоде ове светиње.

Кључне ријечи: Манастир Дужи, Херцеговачка Митрополија, Херцеговина, звоно, Турци Османлије, устанак.

Епархија² Захумско-херцеговачка и приморска основана је 1220. или 1221. захваљујући Сави Немањићу, као једна од девет новооснованих епархија Српске цркве након стицања аутокефалности.³ Епархија

¹ lazo998@gmail.com

² Историјски, Захумско-херцеговачка епархија углавном је била називана митрополијом. Њен назив је често мијењан, баш као и њено сједиште или величина територије, на шта ћемо указати у раду. Обзиром да се назив епархија – митрополија помиње у више случајева, у раду ћемо га користити подједнако.

³ *Шемајизам српско-православне митрополије и архидијецезе Херцеговачко-захумске за годину 1890*, уредио: Патрикије Ј. Поповић, (Сарајево: Штампарија Спиндлера и Лешнера, 1890), 4.

је основана на територији којом је претходно владао његов стриц Мирослав (1165–1196/99), за чије вријеме владавине је написан Мирослављев јеванђелистар (јеванђеље) – српска културна баштина на Унеску. Вој листи „Памћење свиџа“ (Memory of the World).⁴ Сједиште Епархије било је на полуострву Стон, у манастиру Богородице Стонске.⁵ Оно је убрзо пребачено у Храм Светог Апостола Петра на Лиму,⁶ тако да се првобитно сједиште, као манастир, лагано угасило и до данас стоји необновљено. Кроз своју историју, епархија/митрополија више пута је мијењала назив, као и сједиште. Од пада под османску власт, сједиште Херцеговачке митрополије усталило се у манастиру Тврдош. Митрополија је убрзо подијељена на двије, тзв. Требињску и Милешевску, које су се историјски опет сједињавале и чији архијереји су повремено управљали са обе Епархије.⁷ Ове двије Епархије историјски су биле познате и под називима Захумска, Полухерцеговачка, Петровска и др.⁸ Херцеговачка Митрополија своје ново сједиште добила је у манастиру Дужи, убрзо након разарања Тврдоша 1694.⁹

4 Фототипско издање Мирослављевог јеванђеља чува се на више мјеста, између осталог доступно је широј јавности да га прелистава и користи (!) у оквиру библиотеке Задужбине „Кнез Мирослав Хумски“ у Требињу.

5 Д. Богдановић, „Преображај српске цркве“, у: *Историја српског народа*, књига I, (Београд: Српска књижевна задруга, 1981), 317–320; В. Кораћ, „Седишта двију западних Савиних епископија: Стон и Превлака“, у: *Свети Сава у српској историји и традицији*, ур. Сима Ђирковић, (Београд: САНУ, 1998) 85–86.

6 М. Јанковић, *Епископије и митрополије Српске цркве у средњем веку*, (Београд: Историјски институт САНУ, 1985), 171–175.

7 Познато је да је свети Василије Тврдошки и Острошки управљао предјелима који су укључивали чак и манастир Морачу, што говори да је Херцеговачка митрополија била јединствена и прилично велика током службе митрополита Василија Јовановића (1639–1671).

8 Ђ. Слијепчевић, „Хумско-херцеговачка епархија и епископи (митрополити) од 1219. до краја XIX века“, у: *Епископија Захумско-херцеговачка*, приредио Стево Тосовић, (Београд: Свет књиге, 2006), 127–135.

9 Манастир је најприје оштећен у великом земљотресу 1667. Братство манастира се током Великог бечког рата (1683–1699) обраћало Аустријанцима и Млечанима за помоћ. Турци су заузели манастир 1693, јер је он имао стратешки битну позицију на самој граници према Млетачкој републици. Наредне 1694. Млечани заузимају манастир и минирају га до темеља, како Турци не би могли да користе манастир. (Види: *Манастир Тврдош новодом 2000 година Хришћанства*, приредио: Ђорђе Јанковић, (Требиње: Манастир Тврдош, 2003), 26–27). Манастир је опет обновљен током Аустроугарске окупације, захваљујући Николи Руњевцу из требињског Пољца, који

Доласком Турака Османлија на просторе Херцеговине, живот хришћана, нарочито оних православних постао је сложен. Иако је у почетку османско царство било прави војно-ратни механизам, временом је изграђен читав управни апарат и сво становништво је стављено под „топузе“ закона и пореза. Као такво, становништво је трпило екстремну тортуру и намете, који су до данашњих дана незапамћени. Сходно државној религији Османског царства – исламу, цјелокупно неисламско становништво запало је у проблеме. Не само да су морали плаћати порезе, како оне новчане тако и натуралне, већ им је и упражњавање вјерских обреда ограничавано. То се највише видјело у случају служби, које су биле праћене звоњењем црквених, храмовних, односно манастирских звона. Управо је та пракса забрањена одмах по доласку Османлија на наше просторе. Испоставиће се да је та забрана трајала скоро четири стотине година.

Наиме, знајући да је Требиње пало под Османску власт 1466¹⁰, а да је према историјским подацима о којима ћемо детаљније писати и анализирати у наставку рада прво звоно звонило тек 1861, јасном рачуницом долазимо до периода од 396 година тишине и повучене молитве православног становништва у требињском крају, односно, како је то пренио новинар *Српских новина* из 1861. „скоро 500 година, од како ови дивни српски предјели у мраку леже“ и да се само чују „плач и јаук“.¹¹ Управо је прво звоно на територији града Требиња звонило са манастира Дужи. О том догађају ћемо пренијети два новинска чланка, уз наше пропратне коментаре.

Наиме, *Зетски лист*, као официјалне новине Зетске бановине Краљевине Југославије, пренио је у свом броју 759 од 31. децембра 1938. на страници број три следећи текст:

Звоно манастира Дужи

Манастир Дужи налази се у Херцеговини, у близини Требиња. Манастир су основали калуђери из манастира Тврдоша, које су Турци истјерали 1693. год. Испред турског насиља калуђери су се склонили у

„на развалинама старог Тврдоша“ подиже нови. (Прота Светислав Давидовић, *Српска православна црква у Босни и Херцеговини (од 960. до 1930. год.*, (Сарајево, СПЦО Сарајево – „Дабар“, 1991), 69).

¹⁰ V. J. Korać, *Trebinje – istorijski pregled. Period od dolaska Turaka do 1878. god.*, knjiga 2 – dio 1, (Trebinje: Zavičajni muzej Trebinje, 1971), 17.

¹¹ *Српске новине*, бр. 10, 24. јануар 1861.

Херцег Нови из којег су се неки повратили и настанили код цркве св. Пантелејмона, поред разрушеног Тврдоша. Ови обнове цркву и посвете је Успењу Богородице. Тако је постао познати манастир Дужи, који је неко вријеме био сједиште митрополије. Године 1855. подигнута је нова лијепа црква, коју Турци запале за вријеме устанка Луке Вукаловића. Садашња је црква доста мала и неугледна. 1861. год. манастир је добио звоно, поклон грофице Татијане Василичке из Петрограда. Поводом овог звона *Српске новине* бр. 10 од 24. јануара 1861. донијеле су овај интересантан допис:

Јуче огласи Нову годину од четири стотине и више година жељно очекивано звоно у манастиру Дужима! Звук његов зори се по свој Шуми и Требињу, и прије недочекану и превелику радост принесе свим околним православним Србима. – 1861. год. у историји овога манастира остаје са тога знаменита. Било је весеље кад се звоно носило. Дубровачки факини понијели су га из Дубровника 29. децембра ујутру у 9 сати, па су поред све тежине (од 5^{ти} центи) и ружног пута, кад се у Херцеговину наступи, приспјели у манастир Дужи истог дана у 8 сати. Околни Срби, кад чуше да се звоно носи, одмах без ичијега звања скочише и на немачку границу пред звоно отрчаше; иако су факини били добро плаћени, да звоно цијело и здраво у Дужи донесу, опет су их Срби својевољно измијенили, а многи су се и отимали, који ће прије приватити да га носи. Док су до манастира дошли, преко 400 Срба било се сакупило, и поред звона пјевајући и пушкарајући ишло. Сву драгу ноћ не престаше играти, пјевати и пушкарати. Може бити да ће когод рећи, да је то весеље пријешло било мјеру. Али ја би на то одговорио, да није било још ни до мјере дошло, кад помислимо, да ће скоро 500 година, од како ови дивни српски предјели у мраку леже, и за све то дуго доба и вријеме звук се звона нечу, него мјесто њега и дивнога српског кола и пјевања чујаше се плач и јаук. Слава Богу, кад и оволико у овој жалости нашој доживјесмо. Ово звоно приложила је манастиру Дужи грофица Татијана Василичкова из Петрограда, а такође и друге црквене ствари.¹²

Из наведеног текста, најприје видимо историјски осврт на манастир Дужи у оквиру ког се каже да је манастир основан од стране групе монаха који су 1693. побјегли из разореног манастира Тврдош, најприје се склонивши у манастир Савину у Херцег Новом, а потом се вративши

¹² *Зейски гласник*, бр. 759, 31. децембар 1938, стр. 3.

у Требиње код цркве светог Пантелејмона.¹³ У манастир Дужи је након 1693. пребјегао херцеговачки митрополит Саватије Љубибратић. Тако је манастир, почевши од 1693, односно 1694. био сједиште херцеговачке Митрополије. Као сједиште Митрополије, манастир је остао наредних шездесетак година, све до митрополитске службе митрополита Аксентија II Јовановића Паликуће (1751–1763). Он је уједно био и посљедњи митрополит са сједиштем у Дужима, јер је он сједиште из манастира Дужи пренио у Мостар, који је у то вријеме израстао у трговински, а потом и у културни центар. Управо је у Мостару први фанариотски епископ Антим, основао Мостарску црквену општину.¹⁴

У чланку се даље наводи да су прводошли монаси из Тврдоша обновили цркву Успења Богородице и тако формирали манастир, извјесно мушки. Црква је данас посвећена Покрову Пресвете Богородице,¹⁵ а нешто о њеној историји ћемо обрадити у наредним редовима.

Црква коју помиње аутор чланка у *Зейском гласнику*, као таква је остала до 1855. Те године је манастир обновљен и саграђена је нова црква, а двије године касније и школа.¹⁶ Манастир је са новом црквом постао духовно средиште херцеговачких монаха, окупивши скоро у истом тренутку нека од најзначајнијих имена духовне и православне Херцеговине и требињског краја тога периода. Наиме, Јевстатије Дучић био је игуман манастира Дужи у периоду од 1849. до 1864. За вријеме његове

¹³ Црква светог Пантелејмона, на коју се мисли у овом чланку, јесте стара црква у оквиру манастирског комплекса, поред данашње Цркве Покрова Пресвете Богородице. Сасвим сигурно се ради о том објекту, а не о оближњој цркви св. Пантелејмона на Алексиној Међи.

¹⁴ В. Ђоровић, *Мосћар и његова српска православна општина*, (Београд: СПО Мостар, 1933), 34–35.

¹⁵ *Шемањизам Епархије Захумско-херцеговачке и приморске*, ур. Радивоје Круљ, (Мостар–Требиње: Епархија ЗХП – Видослов, 2021), 47.

¹⁶ Познат је податак о ком је још Владимир Ђоровић писао да су осим сарајевске, у Босни и Херцеговини постојале још двије школе које су радиле прије XIX вијека, и то у Мостару и Требињу. (В. Ђоровић, *Босна и Херцеговина*, (Београд: СКЗ, 1925), 128). Осим тога, основна школа, коју су према једном податку основали Нићифор Дучић и Серафим Петровић 1857, налазила се у манастиру Дужи. У тој школи током 1857, за вријеме проласка А. С. Гиљфердинга кроз Херцеговину, школовало се „осам малишана“. (А. С. Гиљфердинг, *Путовање по Херцеговини, Босни и Сјаврој Србији*, (Сарајево: ИП „Веселин Маслеша“, 1972), 32). Осим основне школе у Дужима и у самом Требињу је постојала основна школа, основана у приближно истом периоду и могла је почети са радом око 1863.

управе, 1855. сазидаана је велика манастирска црква посвећена Покрову Пресвете Богородице.¹⁷ Црква је рађена у периоду од 4. априла 1855. па до 4. новембра исте године. Надзиратељ радова је био мајстор Ђуро Шушић.¹⁸ За Јевстатија је битно истаћи да га је Лазар Мамула, аустријски намјесник у Задру, сматрао зачетником акција током Вукаловићевих устанака, закључујући да „док су у земљи ови калуђери и док они управљају манастирима, у Херцеговини ће бити стално немира и устанака“.¹⁹ Поменути калуђери, који су се у наведеном периоду у краћем или дужем времену нашли у манастиру Дужи били су: Серафим Перовић^I, Мелентије Перовић^{II}, Нићифор Дучић^{III} и Леонтије Радуловић^{IV}.

Уопште, наведени период након обнове цркве Покрова Пресвете Богородице био је врло турбулентан за становнике Требиња и Херцеговине. То је период устанака војводе Луке Вукаловића, који је једну деценију (1852–1862) са малим прекидима ратовао са Османлијама. Сам манастир је једно вријеме био сједиште устаничких формација, па је као такав и страдао више пута у наведеном периоду.²⁰ Не само да је становништво имало проблем са османским реакцијама и да су вјерници трпили прогоне, него је сав вјерни народ имао још један проблем – фанариотске епископе. Фанариоти не само да нису подржавали устанак, већ су, како каже Васо Пелагић, „јавне окружнице писали и свуда по мирним крајевима народу шиљали, а и сами у судницама, зборовима и црквама читали: да сваки мирно, у царском здрављу, своје послове врши и да није не помаже нити ступа у коло усташа, који су, веле свети оци, отпали од Бога и народа...“²¹

Без обзира на околности, са таквом историјом и значајним личностима, манастир Дужи је несумњиво представљао једно од најзначајнијих духовних и устаничких мјеста у Херцеговини. Том значају посебно

17 Н. Дучић, *Историја Српске православне цркве од првијех десетина VII в. до наших дана и други књижевни радови*, (Гацко: ДОБ, 2002), 217.

18 В. Ј. Поповић, *Историјски преглед манастира Тврдоша и Дужи*, (Требиње: Штампарија Пахер и Кисић, 1928), 24.

19 М. Ивановић и др, *Историја Епархије захумско-херцеговачке и приморске*, (Требиње–Мостар: Епархија ЗХП – Видослов, 2022), 269.

20 Види: Д. Берић, *Устанак у Херцеговини 1852–1862*, друго издање, (Билећа–Гацко: СПКД „Просвјета“ Гацко – Билећа, 2007), *passim*; Л. Радан, *Устанак у Источној Херцеговини (1875–1878)*, (Требиње: Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“, 2023), *passim*.

21 Ђ. Слијепчевић, *Историја српске православне...*, 472.

је допринијело и наведено звоно и његова врло занимљива прича. Њега је, како се то преноси у чланку, манастиру поклонила руска грофица Татијана Василичкова, из Петрограда.²² Детаљно описујући пут од Дубровника, гдје је звоно пристигло бродом, па до манастира Дужи, аутор се сликовито осврнуо на одушевљење народа овим чином. Био је то врло значајан моменат за српски народ Херцеговине, који је након 396 година тишине дочекао да са његовог вјерског објекта звони звоно и позива народ на молитву и богослужење. Самим тим, како то каже аутор „преко 400 Срба било се сакупило, и поред звона пјевајући и пушкарајући ишло“.²³

Тежина од 5,5 центи, што је у прерачуну износило 275kg²⁴ није спречила вриједне факине²⁵ и Херцеговце да га за једанаест сати изнесу и спроведу из Дубровника до саме манастирске цркве. Од те 1861, ово звоно је позивало вјерни народ требињског краја на богослужење, али га и обавјештавало о немирима и пријетњама током устаничког периода. Како је то записао архимандрит Нићифор Дучић осврћући се на постојеће мало звоно у манастиру које је „дуго било у затвору“, оно се „није чуло даље од Манастирске оgrade, а друго (мисли се на ново велико звоно из Русије – прим. Л.Р.) врло јасно до Требињског града! То је поразило Требињске Турке.“²⁶

Било је потребно да прође скоро четири стотине година да би једно манастирско звоно звонило у требињском крају, али је то звоно, укључујући и манастир Дужи, одржало искру духовности, идентитета и борбе српског народа за ослобођење ових крајева. Иако су требињски Турци пријетили да ће срушити и запалити манастир, јер звоно „смета им мујезину на монари“, ипак је уз дозволу Порте оно звонило без

22 Манастир је такође, непосредно прије овога, добио на поклон 1.500 рубаља од руске царице Марије Александровне. Ти новци су манастиру послати на иницијативу Александра С. Гилфердинга. (В. Ј. Поповић, *Историјски преглед...*, 24–25). Сходно томе да је он пролазио овим крајевима 1857, новци су морали стићи у манастир у периоду од 1857. до 1861, када је стигло звоно, као други поклон из Русије.

23 *Српске новине*, бр. 10, 24. јануар 1861.

24 Један метрички ценат износио је 50kg. Јасним прорачуном 5,5 метричких центи износи 275kg.

25 Факин – носач терета.

26 Нићифор Дучић, „Манастир Дужи у Херцеговини“, у: *Манастир Дужи у Херцеговини*, ур. епископ Атанасије Јевтић, (Требиње: Видослов, 2000), 46.

ометања.²⁷ Манастир Дужи, као духовно сједиште требињског краја у наведеном периоду био је најзначајнија институција очувања српског народа, али и сједиште готово свих устаничких акција током устанка у Херцеговини (1875–1878) у требињском крају. Не само да је пред овај устанак ту свој штаб држао војвода Вукаловић, него је и током наредног устанка манастир био сједиште јединица војводе Мића Љубибратића²⁸, као и војводе и архимандрита Мелентија Перовића. Управо је Перовић, како је то и наглашено у раду, био један од најзаслужнијих људи за манастирску обнову и истицање манастирског значаја наведеног периода.

Извори и литература:

Објављени извори:

1. Гиљфердинг, Александар С. Путовање по Херцеговини, Босни и Сјарој Србији, (Сарајево: ИП „Веселин Маслеша“, 1972).
2. Манастир Тврдош поводом 2000 година Хришћанства, приредио Ђорђе Јанковић, (Требиње: Манастир Тврдош, 2003).
3. Поповић, Владимир Ј. Историјски преглед манастира Тврдоша и Дужи, (Требиње: Штампарија Пахер и Кисић, 1928)
4. Шемајизам српско-православне митрополије и архидијецезе Херцеговачко-захумске за годину 1890, уредио: Патриције Ј. Поповић, (Сарајево: Штампарија Спиндлера и Лешнера, 1890).
5. Шемајизам Епархије Захумско-херцеговачке и приморске, ур. Радивоје Круљ, (Мостар–Требиње: Епархија ЗХП – Видослов, 2021).

²⁷ Исто, 46–47.

²⁸ Војвода Мићо Љубибратић је у манастиру смјестио устанички штаб на почетку устанка 1875. Из манастира Дужи он је командовао операцијама током Требињске битке 1875. Иако је битка имала одличне изгледе за успјех, неслогом српске команде иста је била угушена, што је резултирало уништавањем манастира. (Види: Л. Радан, „Војвода Мићо Љубибратић у Херцеговачком устанку 1875 – државотворна идеја једног Требињца“, у: Зборник радова са научног скупа историчара на тему: Српско национално мишљење у Босни и Херцеговини: историјски процеси, личности и идеје, (Гацко: СПКД „Просвјета“, 2022), 141–143; Л. Радан, Устанак у Источној Херцеговини... 82–85). Манастир је касније обнављан захваљујући војводи и архимандриту Мелентију Перовићу.

Периодика:

1. Зейски власник, Цетиње 1938.
2. Српске новине, Београд 1861.

Монографије:

1. Bataković, Dušan T. *The foreign policy of Serbia (1844–1867)*. Ilija Garašanin's *Načertanije*, (Beograd: Institute for Balkan Studies – Serbian Academy of Sciences and Arts, 2014).
2. Берић, Душан. *Устанак у Херцеговини 1852–1862*, друго издање, (Билећа-Гацко: СПКД „Просвјета“ Гацко – Билећа, 2007).
3. Вуковић, Сава. *Српски јерарси од деветио до двадесетог века*, (Београд–Подгорица–Крагујевац: Евро–Унирекс–Каленић, 1996).
4. Гојачић, Марко. *Митрополиј Леонтије Радуловић. Поводом 135 година од успеличења и упокојења митрополиј Леонтија Радуловића*, (Мостар: Видослов, 2023).
5. Давидовић, Светислав. *Српска православна црква у Босни и Херцеговини (од 960. до 1930. год)*, (Сарајево: СПЦО Сарајево – „Дабар“, 1991).
6. Дучић, Нићифор. *Историја Српске православне цркве од првих десетина VII в. до наших дана и друшћ књижевни радови*, (Гацко: ДОБ, 2002).
7. Ивановић Милош, Бачановић Вук, Радосављевић Недељко В, Мاستиловић Драга, Гулић Милан, Круљ Радивоје. *Историја Епархије захумско-херцеговачке и приморске*, (Требиње–Мостар: Епархија ЗХП – Видослов, 2022).
8. Јанковић, Марија. *Епископије и митрополије Српске цркве у средњем веку*, (Београд: Историјски институт САНУ, 1985).
9. Korać, Vojislav J. *Trebinje – istorijski pregled. Period od dolaska Turaka do 1878. god*, knjiga 2 – dio 1, (Trebinje: Zavičajni muzej Trebinje, 1971).
10. Радан, Лазар. *Устанак у Источној Херцеговини (1875–1878)*, (Требиње: Задушница „Кнез Мирослав Хумски“, 2023).
11. Слијепчевић, Ђоко. *Историја српске православне цркве*, књига 2, (Београд: БИГЗ, 2002).
12. Ђоровић, Владимир. *Босна и Херцеговина*, (Београд: СКЗ, 1925).
13. Ђоровић, Владимир. *Мостар и његова српска православна оштина*, (Београд: СПО Мостар, 1933).

Научни чланци:

1. Кораћ, Војислав. „Седишта двеју западних Савиних епископија: Стоп и Превлака“, у: *Свети Сава у српској историји и традицији*, ур. Сима Ђирковић, (Београд: САНУ, 1998), 85–91.
2. Милошевић, Боривоје. „Митрополит Захумско-херцеговачки Серафим Перовић“, у: *Зборник радова са научног скупа историчара на тему: Знаменити Херцеговци кроз историју*, ур. проф. Радомир Вучковић, (Гацко: СПКА „Просвјета“, 2023), 91–109.
3. Радан, Лазар. „Архимандрит Мелентије Перовић – између душког калуђера и устаничког војводе“, у: *Зборник радова са научног скупа историчара на тему: Знаменити Херцеговци кроз историју*, ур. проф. Радомир Вучковић, (Гацко: СПКА „Просвјета“, 2023), 49–72.
4. Радан, Лазар. „Војвода Мићо Љубибратић у Херцеговачком устанку 1875. државотворна идеја једног Требињаца“, у: *Зборник радова са научног скупа историчара на тему: Српско национално постојање у Босни и Херцеговини: историјски процеси, личности и идеје*, (Гацко: СПКА „Просвјета“, 2022), 126–153.
5. Радан, Лазар. „Митрополит Леонтије Радуловић (1835–1888) – први Србин херцеговачки митрополит од укидања Пећке Патријаршије 1766“, *Српски историјски часопис* бр. VI, (2023): 51–72.
6. Радан, Лазар. „Читуља Митрофаном архимандриту Нићифору Дучићу у Босанској Вили“. *Видослов* бр. 89, година 30 (2023): 87–93.

Монографске студије:

1. Богдановић, Димитрије. „Преображај српске цркве“, у: *Историја српског народа*, књига I, (Београд: Српска књижевна задруга, 1981), 315–328.
2. Дучић, Нићифор. „Манастир Дужи у Херцеговини“, у: *Манастир Дужи у Херцеговини*, ур. епископ Атанасије Јефтић, (Требиње: Видослов, 2000),
3. Салијевић, Ђоко. „Хумско-херцеговачка епархија и епископи (митрополити) од 1219. до краја XIX века“, у: *Епископија Захумско-херцеговачка*, приредио Стево Ђосовић, (Београд: Свет књиге, 2006), 109–202.
4. Тврдошки, Монах Игњатије. „Животопис Архимандрита Нићифора Дучића“, у: *Манастир Дужи у Херцеговини*, ур. епископ Атанасије Јефтић, (Требиње: Видослов, 2000), 9–22.

Енциклопедије:

1. Радојичић, Јован С. *Срби заједно од Дунава и Дрине*, том I, А–З, (Нови Сад: Прометеј, 2009), 1085.

MA Lazar Radan
Ph.D Student – Faculty of Philosophy Novi Sad

AN EPISODE FROM THE HISTORY OF THE DUŽI MONASTERY – THE FIRST CHURCH BELL THAT RANG IN TREBINJE AFTER FALLING UNDER THE OTTOMAN EMPIRE IN 1466.

Summary: The Duži Monastery is one of the most significant monasteries of the Zahumlje-Herzegovina Eparchy throughout history. The monastery acquired an important historical role after the Venetian blasting and demolition of the Tvrdoš Monastery in 1694. From that year until 1763, Duži was the seat of the Metropolitanate of Herzegovina. In the following period, the history of the Duži Monastery was marked by the era of rebellion and wars, the uprising of duke Luka Vukalović and later the uprising in Herzegovina (1875–1878). In that period, an important episode happened for the Monastery - the Monastery received a church bell as a gift from Russia. Thus Duži became the first religious building from which a bell rang in the Trebinje area, since 1466. This greatly contributed to the importance and history of the Monastery, which we wrote about in detail in the paper. This scientific work/paper was processed on the basis of historical sources, literature and newspapers, with the full application of scientific methodology, with the aim of illuminating another important historical episode of this sanctuary.

Key words: Duži Monastery, Metropolitanate of Herzegovina, Herzegovina, bell, Ottoman Turks, uprising.